

<b>Makale Bilgisi:</b> Asgari, S. (2020). Ortadoğu’da Radikal Bir Kadın Portresi: Tahire Qurrat al-Ayn ve İran Hükümeti’nden Beklentileri. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 191-203.	<b>Article Info:</b> Asgari, S. (2020). Portrait of a Radical Women in the Middle East: Tahire Qurrat al-Ayn and Her Expectations from the Iran Government. DEU Journal of Humanities, Volume: 7, Issue: 1, pp. 191-203.
<b>Kategori:</b> Araştırma Makalesi	<b>Category:</b> Research Article
<b>Gönderildiği Tarih:</b> 16.10.2019	<b>Date Submitted:</b> 16.10.2019
<b>Kabul Edildiği Tarih:</b> 10.02.2020	<b>Date Accepted:</b> 10.02.2020

## ORTADOĞU’DA RADİKAL BİR KADIN PORTRESİ: TAHİRE QURRAT AL-AYN VE İRAN HÜKÜMET’İNDEN BEKLENTİLERİ

Samaneh Asgari \*

### ÖZ

Bu makalede İran kadın hareketi tarihinde dönüm noktası teşkil eden bir konu ele alınacaktır. İran’da kadın hareketinin önemli temsilcilerinden olan Tahire Qurrat al-Ayn’ın (Fatemeh/Fatima) yaşamı ve mücadelesi sonraki kuşakları ve İran’da feminist hareketi derinden etkilemiştir. Bu makalede, Qurrat al-Ayn olarak bilinen Fatemeh’in muhalifleri ve destekçilerinin bakış açısı ve yorumlarına dair incelemeler yapılacaktır. Çalışmanın amacı, Qurrat al-Ayn’ın yaşadığı dönemdeki devrimci mücadelesi hakkında okuyucuya bilgi vermek ve aynı zamanda onu İslamiyet’ten uzaklaştırıp Babiliğe yaklaştıran koşulların daha objektif bir şekilde çözümlenmesine katkı sağlamaktır. Qurrat al-Ayn’ın mücadelesini incelerken Kaçar hanedanı döneminde kadınlar üzerindeki yoğun baskı gözardı edilmemelidir.

**Anahtar Kelimeler:** Qurrat al-Ayn, Kaçar Hanedanı, İran kadını, Tarikat, erkek-kadın eşitlik haklar

## PORTRAIT OF A RADICAL WOMAN IN MIDDLE EAST TAHİRE QURRAT AL-AYN AND HER EXPECTATIONS FROM IRAN GOVERNMENT

### ABSTRACT

In this article, a topic that constitutes a turning point in the history of Iranian women's movement will be discussed. The life and struggle of Tahire Qurrat al-Ayn (Fatemeh / Fatima), a prominent representative of the women's movement in Iran, deeply influenced the later generations and the feminist movement in Iran. In this article, the perspectives and interpretations of Qurrat al-Ayn (also known as Fatemeh) opponents and supporters will be examined. The aim of the study is to

\* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, samaneaskari1365@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5873-5224

inform the reader about the revolutionary struggle of Qurrat al-Ayn during the time she lived and at the same time to contribute to a more objective analysis of the conditions that brought her closer to Babism than Islam. While examining this topic, it is noteworthy to bear in mind the excessive pressure which was on women during Qajar dynasty.

**Keywords:** Qurrat al-Ayn, Qajar dynasty, Iranian women, faction, male-female equality rights

## GİRİŞ

İran, 19. yüzyılda tüm Orta Doğu'da olduğu gibi Batı'nın etkisi altında yer almış . Bu anlamda Batı benzeri siyasi ve askeri modernleşme hareketleri Kaçar hanedanı döneminde başladığında bu modernleşmenin bir takım toplumsal sonuçlarının da ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu bağlamda Batı'daki kadın hareketlerinin “sanayileşme” sürecinde güçlenmeye başladığı dikkate alındığında, İslam coğrafyasında henüz sanayileşme hareketleri yeterli bir gelişim düzeyine ulaşmadan İran'da bazı kadınlar kendi haklarına aşına olmaya başlamış.

Bu makalenin en önemli savı, eşitlik fikrinin 18. yüzyıldan itibaren batıdan doğuya doğru yayıldığı genel görüşüne karşı, batılı eğitim almamış ve batılı kaynaklara vakıf olmayan İranlı Fatima Baraghani (Qurrat al-Ayn) tarafından “İslami kaynaklar” referans gösterilerek kadın-erkek eşitliği fikrinin savunulmuş olması ve bu fikirler uğruna 19. yüzyılın ortasında bedel ödenmesinin göze alınmış olmasıdır. Doğu-Batı etkileşimi yüzyıllar içerisinde aslında kesintisiz şekilde devam etmiş ve toplumları, düşünceleri, yaşam biçimlerini etkilemiştir. Bu bakımdan eşitlik fikri veya kadın-erkek eşitliği kavramını sadece batılı kaynaklara dayandırma gayreti tarihsel akışın doğasına uygun değildir. Hint-İran ve İslam uygarlıklarının geçirdikleri dönüşüm ve batıya yaptıkları felsefi etkiler de göz ardı edilmemelidir.

Ortadoğu'da özellikle 10-13. yüzyıllarda İslam kültür ve uygarlığının etkisi ile bilimsel birçok gelişmenin Rönesans Avrupası'na büyük etkileri olduğu gereği de hatırlanacak olursa kadın hareketinin batıya ve batı kültürüne özgü olduğu varsayımı veya ön kabulü Ortadoğu'daki toplumsal hareketleri anlamamız için yeterli bir derinlik vermeyecektir. Batı modernleşmesi ve felsefesi elbette önemli bir değişim ve dönüşüm yaratmıştır ve Ortadoğu'yu birçok yönü ile etkilemiştir. Ancak Ortadoğu'nun kendine özgü toplumsal dinamizmi ve kültürel birikimlerinin de bu değişimlerde önemli bir rolü vardır. 19. yüzyılda İnsan hakları kavramının yanı sıra zaman içinde kadın hakları konusu da önemli bir tartışma ve mücadele konusu olmaya başlamıştır. Batıdaki kadın hareketi aydınlanma, Fransız devrimi ve sanayi devriminin yarattığı dönüşümlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

İslam coğrafyasında kadın hareketinin gelişimini ele almak için incelenmesi gereken ilk şey İslamiyet'te kadınların statüsüdür. Kadının statüsü konusundaki tartışmalar günümüze kadar Ortadoğu'da devam etmektedir. Burada kısaca hatırlatacak olursak İslamiyet öncesi dönemde Arapların kızlarını canlı canlı gömmeleri geleneği Arap toplumunda kadının statüsüne ilişkin olumsuz bir örnektir. İslamiyet'in yayılması sonucu bu uygulama yasaklandı ve böylece bu eski gelenek ortadan kaldırılarak kız çocukları onurlandırıldı (Nahl Suresi, 58-59 ayetler).

Bu eski geleneğin kaldırılması ve Kuran'da kadına ait hakların belirtilmesi İslamiyet öncesindeki Arap toplumu ile kıyaslandığında görece bir iyileşme yaşadığı açıkça ileri sürülebilir. Bununla birlikte İslamiyet öncesinde Hatice gibi zengin Arap kadınlarının ticaret yapabildiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Ebu Süfyan'ın karısı Hind'in Mekke toplumu üzerindeki etkisi Uhud Savaşı bağlamında düşünüldüğünde ileri gelen ailelerden kadınların toplumsal statüsünün İslam öncesinde de belli bir seviyede olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bu durum Arap toplumunda kadınların genel olarak çok sınırlı haklara sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. 19. yüzyıla kadar İslam veya Batı toplumlarında kadının statüsünün erkeklere göre geride olduğu, haklarının da oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir.

1789'da Fransız Devrimi ile ilan edilen İnsan Hakları Bildirisinde "eşitlik" fikri öne çıkarılmış olsa da "kadın-erkek" eşitliğine dair herhangi bir hüküm yer almamıştı. Ancak Fransa'da devrim sonrası yıllarda 1789'da yazılan ataerkil yasalarla yüzleşmek entelektüel fikirlerinden biri olmuştur (Hajari, 2003, s. 13). Fransa'da kadın hareketleri Fransız Devriminin öncesinde ve sonrasında yazılan kitaplar ile gelişmeye başlamıştır. John Stuart Mill'in 1869'da yayınladığı *The Subjection of Women* (Kadınların Esareti) adlı broşürü kadın hareketi konusunda dikkate değer bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Bülent, 1972, s. 123). Olympe de Gouges tarafından kaleme alınan ve 5 Eylül 1791 tarihinde yayınlanan "Kadın Hakları Deklarasyonu" bu hareketin en önemli belgelerinden biridir (Bülent, 1972, s. 123). Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında kadın hakları ile ilgili en kapsamlı kitap İngiliz kadın yazar Mary Wollstonecraft tarafından 1792'de yazılmıştır (Wollstonecraft, 2010).

### **1. İran'da Kadın Hakları İsteyen Qurrat al-Ayn**

Batı'da kadın hakları konusunda 19. yüzyıl boyunca çeşitli tartışmalar ve gelişmeler yaşanırken 19. yüzyılın ilk yarısında Doğu'da İran topraklarında doğan bir kadının fikirleri ve ortaya koyduğu mücadele ile İslam toplumuna öncülük ettiği görülmektedir. Gerçek ismi Fatima Baraghani olan ve daha sonra birçok farklı lakap ile tanınan "Qurrat al-Ayn" Kazvin'de doğmuştur. Fatima'nın doğum tarihi ile ilgili 1814 veya 1817 gibi farklı tarihler verilmektedir. Fatima içinde önemli din adamlarının da bulunduğu İran'ın

köklü bir ailesinde doğdu. Babası Molla Muhammed Salih ve amcaları Molla Taghi ve Molla Ali Baraghani ve dayısı Molla Abdul Vahabin hepsi müctehid (Din düşünürü) idiler ve İran’da çok fazla itibarları vardı (Louwel, 1997, s. 5).

İran’daki Bahai<sup>1</sup> kaynaklarından edinilen bilgilere göre, Qurrat al-Ayn’ın asıl ismi Fatima’dır ve diğer adlar onun lakaplarıdır. Bu makalede bunun sebeplerini de inceleyeceğiz. Kaynaklara göre Fatima’nın annesi peygamberin kızına saygı duymak amacıyla, ev ortamında kızının adını “Ume Salami” koymuştur. Yüksek zekası yüzünden babası tarafından ona “Zerrin Tac” lakabı verilmiştir (Hosseini, 2000, s. 27).

Fatima, Molla Muhammed Salih müctehid Kazvini’nin kızı ve Kazvin’in Cuma imamı olan Molla Taghi’nin yeğeni olarak birçok kız çocuğundan farklı olarak aile içinde derin bir İslami eğitim alarak küçük yaşlarda belli bir birikime sahip olmuştur. Bu onun hem şansını hem de şanssızlığıydı. Zira aldığı dinsel eğitimin etkisi ile okuma yazmayı öğrendiği gibi, evde bulunan islami kaynaklara ulaşma ve bu kaynaklar yoluyla elde ettiği bilgileri ailenin din adamı erkekleri ile tartışma imkânına sahipti. Ancak bu birikimin sonucunda edindiği fikirlerin “dönemin ruhuna” aykırılığı genç yaşta hayatına mal olacaktı.

### 1.1. Qurrat al-Ayn ve Onun Farklı Tarikatlarla Aşinalığı

Qurrat al-Ayn (Tahere) İran’da yaşayan bütün kızlar gibi küçük yaşta kuzeniyle evlendirilmiştir. Kocası Molla Muhammed, Molla Tagin’in oğludur ve bu evlilikten iki oğlu ve bir kızı olmuştur. Bu evlilik ve çocuklar onun eğitimine engel olamadı. Fatima değişim peşindeydi. Eğitim ve öğretimin kadınlar için bir kusur sayıldığı çağda, doğmuş olduğu ailenin dönemin ileri gelen din adamlarından olması sayesinde iyi bir dini eğitim almıştır (Hosseini, 2000, s. 27). Kaynaklara göre Fatima amcası veya dayısına (ismi Cevad) ait olan kütüphanede, Şeyhi tarikatının önde gelenlerinden Şeyh Ahmet Ehsai ve Seyid Kazım Rashti’nin kitaplarını bulup okumuştur (Louwel, 1997, s. 9). Bu kitapları okuyunca Şeyhiler tarikatına olan ilgisi arttı ve daha fazla bilgiye ulaşmaya çalıştı. Bu nedenle de kütüphanelerden bu konu hakkında birçok kitap almış ve onları incelemeye başlamıştır. Bu kitapları okuduktan sonra Fatima birçok şeyi sorgulamaya yöneldi.

Qurrat al-Ayn şiir ve yazıları ile öne çıkan bir kadın entelektüel idi. Bazı mektuplar ve makaleleri ‘Zohour Hagh’ kitabının üçüncü bölümünde ve diğerleri ‘Al-kawakib al -Durriyyah’ kitabında Mısır’da bastırılmıştır (Nur muhammadi, 2015, s. 2).

<sup>1</sup> Bu tarikatları incelemek için bknz.Yasin İpek. İran’da Kaçar Türk Hanedanlığı Babilik ve Bahailik, Ekim Yayınları, İstanbul, 2010. Bu tarikat 1840’lı yıllarda İran’da Mirza Ali Muhammed tarafından kurulan Babi tarikatının bir uzantısıdır.

Bahailik İran’da halen yasadışı olduğundan bu tarikatın yazarlarınca yayınlanmış kitaplardaki bilgilerle İran’da basılmış kitaplar arasında çeşitli konularda ciddi anlaşmazlıklar söz konusudur. Aynı şey Qurrat al-Ayn adıyla bilinen Fatima için de geçerlidir. Bu nedenle makalede, Şii ve Bahai tartışmalarını bir kenara bırakıp ve bu tarihsel konuyu dinsel konulardan ayrı olarak değerlendirmeye çalışacağız.

Fatima, Şeyhlik tarikatının liderlerine mektup yazıp onların kadınlar hakkındaki değerlendirmelerini sormuş ve tarikatın kadın hakları konusundaki görüşlerini öğrenmeye çalışmıştır. Seyyid Kazım Rashti de Fatima’nın sorularına mektup ile yanıt vermiş ve ikisi arasındaki görüş alışverişi Fatima’yı kadın hakları konusunda daha detaylı arayışlara itmiştir. Seyyid Kazım Rashti Farima’nın görüşlerini beğenmiş ve bu sebeple Seyyid Kazım Rashti tarafından kendisine “Qurrat al-Ayn” (Göz Nuru) adı verilmiştir (Louwel, 1997, s. 9).

Kadın hakları konusundaki fikirlerinin gelişmesi nedeniyle ailesi ile arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkan Qurrat al-Ayn, bazı durumlarda imamların hadislerini babasına karşı kullanmıştır ve ondan cevap istemiştir. Bir gece Qurrat al-Ayn babası ile girdiği tartışmada Şeyh Ahmet’in öğretilerinden bahsedince babası: “...Cevad seni kayıp bir ruh yaptı” diyerek okuduğu kitaplarla aykırı fikirlere kapıldığı eleştirisini yaptı. Qurrat al-Ayn ise okuduğu kitaplar ile İslam konusunda daha derin bir bilgiye ulaştığını belirtirken, şeyhe duyduğu saygıyı dile getirmiş ve din adamı olan babası ile amcasına yönelik ciddi bir eleştiri getirmiştir: “...Tanrı’nın adamı saygın amcanızın hem alim hem de en dindar olduğunu düşünürsünüz - yine de ikinizde de bu niteliklerin izini bulamıyorum!” İmam Caferi Sadık’ın öğretilerine gülen babasına kızarak: “Ah, babam, bunlar Kutsal İmam’ın sözleridir. Onlarla nasıl alay edip inkâr edebilirsin?” demiştir (Vaseghi, 2006, s. 9).

## 1.2. Qurrat al-Ayn Kerbala Yolculuğunun Sebepleri

Bu tartışmalar sonrasında babasıyla görüşmemesi ve Seyyid Kazım Rashti ile yazışmaları aile çevresinde Qurrat al-Ayn’a yönelik tepkilerin artmasına neden olmuştur. Qurrat al-Ayn Seyyid’i görmek için Kerbela’ya gitmeyi düşünmüştür. Özellikle Şeyhiyye tarikatının fikirleri ve kadınlar konusundaki yaklaşımı Qurrat al-Ayn için cezbedici bir nitelik taşıyordu. Daha sonraki dönemlerde de Şeyhiyye tarikatı hakkında ve onların kadın ve erkeklere dair görüşleri ile ilgili bir çok kitap yazılmıştır, örneğin Abdul Hüseyin Nahid “Meşrutiyette İran Kadınları” kitabında şöyle diyordu:

Kaçar döneminde yeni ekonomik ve sosyal fenomenlerin ortaya çıkması sonucu entelektüel hareketler de ortaya çıkmıştır. Bu hareketler bazen mezhebe bağlıdır. Bu hareketlerinden biri de kadın hakları ve kadın ve erkeğin eşit muamelesidir. Örneğin Şeyhiyyeler 4 eşli evliliğin helal

olduğunu, ancak bu uygulamanın çok kötü bir iş olduğunu söyleyip bu tarikatın kadın ve erkek arasındaki eşitliğe inandığını ve kadınların yeteneklerinin bir erkekten daha az olmadığını ve onu sosyal meselelerden mahrum etmemesi gerektiğini söyledi (Nahid, 1981, s. 10).

Kaçar döneminde İran'da kadınların toplumdaki rolleri ve hakları oldukça sınırlıydı ve bu sadece İran'a özgü bir durum da değildi. İslam coğrafyasında 19. yüzyılda batıdan gelen fikirlerin etkisi yavaş yavaş görünmeye başlasa da, kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konusu henüz Avrupa'da da yeni gelişmekte olan fikirler olduğundan doğuda geniş bir toplumsal etki yaratmamıştı. Şeyhlik tarikatı kadınların haklarına önem verilmişti ancak bu fikirler dönemin yöneticileri tarafından pek dikkate alınmıyordu. O döneme kadar ki genel anlayışa ve geleneklere uygun olmayan bu eşitlikçi fikirler oldukça az taraftar bulabilmişti. Kuran'da eğitim konusunda sadece erkeklere yönelik haklar veya ayrıcalıklar belirtilmemişti. Kadınların da eğitim alma ve bilgiye ulaşma konusunda hakları vardı ancak buna ulaşmak ancak zengin ve ileri gelen ailelerde yaşayan kadınlar için mümkün olabilmekteydi.

Bu nedenle Qurrat al-Ayn Şeyhiyye tarikatının öğretilerine duyduğu ilgi ve sempati nedeniyle bu tarikatın liderlerine ulaşmak ve onlarla konuşabilmek için bazı dinsel öğeleri kullanmayı tercih etti. Qurrat al-Ayn, ailesinin onun Irak'a gitmesine izin vermeyeceklerini bildiği için İmam Hüseyin'in mezarını ziyaret etmek bahanesini kullanarak amacına ulaşmaya çalışmıştı. Molla Muhammed Salih ve Fatima'nın amcası Molla Taghi bu talebe başlangıçta izin vermemişler, fakat aykırı buldukları düşüncelerinden vazgeçeceği umuduyla ona bu seyahat için izin vermişlerdir. Bu seyahatte kız kardeşi Marziye ve birkaç kişi ile birlikte çıkmışlar ve 1843'te Kerbelâ'ya gitmişler (Louwel, 1997, s. 10).

Qurrat al-Ayn İmam Hüseyin'in mezarını ziyaret bahanesiyle çıktığı yolculuğunda Seyyid Kazım Rashti'yi ziyarete gitmiş ancak Seyyid'in öldüğünü ve müritlerinin onun yasını tuttıklarını görmüştür. Seyyid'in evinde kaldığı süre içinde daha önceden görmediği kitapları okuma fırsatı bulmuştur. Bu sırada Molla Muhammed Hüseyin Boshrouyi ile ve daha sonra rüyasında gördüğü Muhammed Ali Bab ile tanıştı. Bundan sonra Babi tarikatına girdi ve bu tarikatın üyelerine verilen 'Hay'<sup>2</sup> unvanını alarak bu unvanı taşıyan ilk ve tek kadın oldu (Hosseini, 2000, s. 189).

Bu aşama Qurrat al-Ayn'ın hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra Seyyid Ali Muhammed Babi tarikatının propagandasını yapmaya başlamıştır. Bazı kaynaklar Babi'nin lehine konuşma ve

<sup>2</sup> Babi tarikatının başı olan Seyyid Ali Muhamed Bab ona inananlarına 'Hay' lakabini veriyordu.

propagandasını yaparken perde arkasındaymış diye yazarken bazıları ise hicapsız olduğunu söylemekte ve bu durumun Irak'ta tepki çektiği, dahası Qurrat al-Ayn'ın kovulmasına yol açtığı belirtilmektedir. 1846 yılında Kerbela'da bulunan muhaliflerin içerisinde Şeyhiyye tarikatın liderlerinden birisi Mirza Muhammed Hasan Gohar'dı (Hosseini, 2000, s. 189).

Abulqasim Afnan kitabında, Hz. Tahereh'in <sup>3</sup> arkadaşlık toplantılarında hicapsız bulunduğunu ama yabancıların bulunduğu toplantılarda perde arkasından konuştuğunu belirtiyor. Bazı kişilerin Tahereh'in başörtüsü olmadan toplantıya katılmasından dolayı eleştirildiğinden bahsediyor. Onlar Fatima'nın şeriatı reddettiğini iddia ederken, Fatima'nın destekçileri ise bu hakkın ona Tanrı tarafından verildiğine inanmaktaydılar (Afnan, 1999, s. 23).

### 1.3. Qurrat al- Ayn'ın İran'a Dönmesinin Nedeni

Qurrat al-Ayn'ın başörtüsü giymek istemediği ve yeni yaşam biçimi seçtiği yolundaki değerlendirmeler ve bunlara yönelik tepkiler sonucu Qurrat al-Ayn Irak'tan ayrılmak zorunda kalmıştı, ancak bu fikirlerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Qurrat al-Ayn yandaşları ile Kermaşah'a gelerek burada da propagandasına devam etti. Ancak burada da tepkiyle karşılaştılar, malları ve eşyaları yağmalandı. Qurrat al-Ayn bu olumsuzluklara rağmen vazgeçmedi ve Kermaşah valisine durumu anlattı. Vali Qurrat al-Ayn ve yandaşlarının yağmalanan mallarını alıp onlara geri verdi. Kermaşah'tan Hamedan'a geçip orada da propagandasını sürdürdü. Hamedan'ı terk ettikten sonra doğduğu yere döndü. Babası ve kardeşinin evine yerleştikten sonra onun hikayesi yeni bir sayfaya girmiştir (Vaseghi,2006, s. 13).

Qurrat al-Ayn onunla beraber gelen arkadaşlarını misafirhaneye yerleştirdi ve Kazvin'e döndü. Onun dönüşü amcası Mulla Taghi Baraghani'nin öldürüldüğü zamana denk gelmişti. Ali Qodousi olayı şöyle anlatmaktadır:

1848'de 'Majlis Al Muttagin' kitabının sahibi Molla Taghi Kazvini Seyyid Kazım Rashti'yi (Şeyhiyye tarikatı) kafirlik ile suçlamıştı. Bu yüzden Bahailer Molla Taghiyi öldürmek için Şirazlı bir Molla olan Abdullah'ı cesaretlendirmişti. Molla Taghi Kazvini'nin öldürülmesinden sonra bunu sorumluluğunu Molla taraftarları Seyyid Kazım Rashti'ye yüklediler. Molla cinayeti sonrasında katillerinden intikam alınması fikri oldukça güçlü bir talep haline geldi (Qodousi, 1344, s. 76).

<sup>3</sup> Tahereh; Fatima Baraghani'ye verilen başka bir lakaptır. Bahai tarikatı için saygılı olduğu için ona hazret diyorlar.

Seyyid Kazım Rashti'nin en önemli taraftarlarından Qurrat al-Ayn Kazvin'de tutuklandı ve sonuçta Babi'lerin yardımıyla kaçtı ve Tahran'a gitti. Tahran'da Abdul Baha'nın yardımıyla Mazandaran'a sonra da Meşhed'e gitti.

## 2. Yeni Dinin Açıklaması ve Qurrat al-Ayn'ın Rolü

Ali Qodousi'ye göre, Qurrat al-Ayn Tahran'dan ayrıldıktan sonra:

...Qurrat al-Ayn'a olağanüstü bir bağlılığı olan Abdul Baha, birkaç kişiyle beraber onun peşinden gitti. Diğer taraftan, Molla Muhammed Ali Barforoush (Kutsal) ve Molla Muhammed Hüseyin Barforoush ( Bab el – Bab ), bir grupla birlikte Mazandaran' da siyah bayrak <sup>4</sup> ile ayaklanmayı düşündüler. Yeniden diriliş alameti ile kendi hayal güçleriyle yeni bir din ilan etmeyi düşündüler ve onlar 'Badasht' ovasında Hezarjerib'e yakın mükemmel bir yerde toplandılar (Qodousi, 1344, s. 76).

'Badasht' olayı hakkında Bahai kaynaklar ortak bir düşünceye sahiplerdi. Babi tarikatının kaybolması korkusu ve Babilerin lideri Seyyid Ali Muhammed Bab'ın infazından duyulan korku, onun yoldaşları olan Mirza Muhammed Ali Barforoush, Mirza Hüseyin Ali Nuri ve Qurrat al-Ayn'ı harekete geçirdi. 'Badasht' adlı yerde toplanmaya ve Seyyid Ali Muhammed Bab'ın kurtuluşu ve yeni mezhebin kuruluşu üzerinde uzlaşmaya varmaya çalıştılar. Bu mezhebin liderleri arasında fikir ayrılıklarının olduğu belirtilmelidir. Sonunda Qurrat al-Ayn'ın arabuluculuğu sonucunda yeni din ilanına (Babilik) karar verilmiş ve İslam'ın yerine yeni bir din olarak Babilğin yayılması konusunda uzlaşma sağlanmıştır (Mosyo Nicla, 1943, s. 290).

Ali Qodousi bu konu ile ilgili de şunları yazmaktadır:

Hazreti Tahereh, en büyük küstahlık ile Mirza Muhammed Ali Bab'ın yoldaşı Kudus'un sağ tarafına oturdu. Seyircilerin yüzünde korku ve öfke vardı çünkü Tahire'yi başörtüsü olmadan gördüler. Bazı katılımcıların yüzlerindeki korku tarifsizdi. Mevcut olanlardan Abdul Khaleqe İsfahanı, Hazreti Tahire'yi başörtüsüz gördü ve bunun üzerine kendi boğazını yırttı ve bağırarak oradan kaçtı (Qodousi, 1344, s. 78).

Dikkat çekici olan Qurrat al-Ayn yeni dinde artık hicap takmayan ve peçesiz olarak toplumda var olan bir kadın figürünün temsilcisi haline gelmesidir. İran kaynakları Qurrat al-Ayn'ın nasıl ve hangi hicapla konuşma yaptığını

<sup>4</sup>Anlatılanlara göre; dünyanın son kurtarıcısı siyah bayrakla ortaya çıkıyor bu yüzden bu hareket ve Ebu Müslim El- Horasani gibi hareketler siyah bayraklarla oluşuyor.



hakkında detaylı bilgiye sahip değildirlir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Kaçar döneminde kadınlar peçesiz gezemezlerdi ve hicapsız çıkmak büyük bir günahı. Qurrat al-Ayn ve onun yaptıklarına baktığımızda, Kaçar döneminde Qurrat al-Ayn'ın kadın hakları konusunda çağının koşullarına meydan okuyan cesaretini görüyoruz.

Kadın hakları konusunda bazı yazarlar sadece bir erkek ve dolayısıyla tek taraflı olarak yargıya varmaktadırlar. Böyle bir yaklaşım birçok açıdan eksiklikler yaratmaktadır. Yabancı yazarlar da kendi kitaplarında ve seyahatnamelerinde İran'daki kadınların durumunu şöyle anlatıyorlar:

Kadınların satışı yaygındı ve aileler yoksulluk ya da yoksulluk bahanesiyle 30-40 Toman<sup>5</sup> karşılığında kadınlarını yabancılara satıyorlar ve hükümet tarafından kadınlara sunulan tek iş fahişelikti (Nahid, 1981, ss. 11-12).

Açıkça görülmektedir ki o dönemde İran'daki kadınlar için fazla bir seçenek yoktu. Qurrat al-Ayn bu düzene bir anlamda meydan okumuş ve kadın hakları konusunda İran'da öncü olmuş bir isimdir. Qurrat al-Ayn 'Badasht' toplantısından sonra tutuklanmış ve Tahran emniyetinden sorumlu kişinin evinde hapis cezasına çarptırılmıştır.

Tahire; 'Badasht' tan sonra tutuklanıp Tahran'da Mahmut Hanın evinde hapsedildi, ancak hedeflerini terk etmedi ve hiç bir zaman susmadı. Şehirli kadınlar onun sözlerini duymak için bahane bulup Şerif'in evine gidiyorlardı. Bir gün Şerif'in evinde kutlama oldu. Şerif'in oğlu için bu kutlamaya şehrin önemli kadınları davet edilmiş, enstrümanlar çalınıp şarkılar söylenmiş ve bu sırada Tahire de konuşmuştur. Onun konuşmasından dolayı şarkıcılar şarkıyı bırakmış ve herkes onun sözlerini dinlemiştir... (Vaseghi, 2006, s. 19).

Bu hapislik süreci Nasereddin Şah'ın suikastına kadar devam etmiştir. Nasereddin Şah bir gün Sahebgharaniye sarayına çıkarken, yolda üç Babinin suikastına uğramış ancak bu suikastı zarar görmeden atlatmıştır. Üç Babi üyesi tutuklanmış ve daha sonra acımasız bir şekilde öldürülmüşlerdir.

### 2.1. Quratal Al- Ayn'ın Ölümü

Qurrat al-Ayn'ın Babi tarikatına giriş nedeni bu tarikatın kadınlara çeşitli haklar veriyor olmasıydı. Qurrat al-Ayn'ın öldürülmesi ve infaz edilmesi hakkında tüm hayatında olduğu gibi belirsizlikler vardı (Fouwriye, 2006, ss. 84-85). Bu konuda çok farklı hikâyeler anlatılmasına rağmen üzerinde fikir

---

<sup>5</sup>İran para birimi

birliği kurulan husus Qurrat al-Ayn'ın idam edilmesinin Nasir al-Din Şah'ın suikast girişimden sonra olduğudur. Qurrat al-Ayn 1852'de nasıl öldürüldüğü ile ilgili birkaç hikaye vardır. Aşağıda bu farklı yorumların bazılarından bahsedeceğiz. Örneğin; Madam Karla Sorna, bu konuda şöyle yazmaktadır:

Qurrat al-Ayn; korkusuz bir kadındı ve inancından hiç vazgeçmedi. Bu nedenle boğuldu. Polis şefinin emriyle cesedini yaktılar. Ölmeden önce Qurrat al-Ayn polis şefinin korkunç bir şekilde öleceğini öngördü. Bu ölüm yaklaşık olarak on iki yıl sonra gerçekleşti. Tahran'daki 1863 kıtlık isyanında polis şefini tutukladılar daha sonra şahın emriyle önce sakalını kopardılar ve sonra idam ettiler (Madam Karla Sorna, 1983, s. 45).

Diğer yazarlara göre ise Qurrat al-Ayn, Tahran Şef'inin evini terk etmeden önce temiz bir elbise giydi ve gül suyu sürdü. Onu bir bağa götürdüler. Birçok kişi onu öldürmekten kaçınca, siyah bir köleye emir verdiler. Köle de bir kumaş ile onu boğdu ve vücudunu kuyuya attı (Vaseghi, 2006, s. 9).

Dünyadaki kadınlar kendi haklarını aramaya başladıkça, İran'da Kaçar hanedanının hüküm sürdüğü bu dönemde Qurrat al-Ayn, erkekler ve kadınlar arasında eşitlik olması için çeşitli çağrılarda bulundu ve bu çağrılar nedeniyle öldürüldü.

## 2.2. Qurrat al-Ayn Hakkında Yorumları

Qurrat al-Ayn'ın ölümünden sonra onun hakkında bir kaç önemli yazı ve konuşma yapıldı. Örneğin; Toronto Konferansı'nda Farzaneh Milani tarafından bir makale (Tahereh, Badasht ve Seneca falls) sunuldu.<sup>6</sup> Bu makalede Seneca Falls'daki Elizabeth Cady Stanton ve Badasht'taki Qurrat al-Ayn arasında bir karşılaştırma yapıldı. Farzaneh Milani, Qurrat al-Ayn'nın toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı çıktığını ve hedefleri için idam edilen ilk İran'lı kadın olduğunu belirtmiş. Fakat bazı yazarlar Farzaneh Milani'ye bu konuda karşı çıktılar. Söylenenin aksine Qurrat al-Ayn'ın eşitlik hakkını istemesinden dolayı değil tarikatlara katıldığından ve amcasını öldürdüğünden dolayı idam edildiğini söylediler (Yas, 1390). Fakat bu yazarlar şunları da göz önünde bulundurmalıdır ki; Qurrat al-Ayn, Badasht'tayken o dönemdeki İslam'ın ayetlerine<sup>7</sup> göre bir kadının dinden çıkması ve başka tarikatlara girmesi onun idam cezasına değil hapis cezasına

<sup>6</sup> İncelemek için bkz. <http://bahairesearch.org/article>

<sup>7</sup> Bu bağlamda Kur'an Kerim'de örneğin Bakara suresi 217.ayetinde ve Âl –i İmrân suresi 79.ayetinde de mürted kadın hakkında şunlardan bahsediyor; 'Eğer bir kadın mürted olursa, İslam ona daha yumuşak bir ceza verir. Mürted bir kadını öldürülmez ama tövbe etmeye zorlanır. Eğer tövbe ederse serbest bırakılır, aksi takdirde hapiste kalır, namaz zamanında kırbaçla vurulur.

çaptırılmasını gerektirmekteydi ve Qurrat al-Ayn da bunu biliyordu (Musavi, 2012, s. 4).

Fakat şuraya dikkat çekmek gerekir ki, Qurrat al-Ayn'ın amcasının cinayetinin başka bir kişi tarafından gerçekleştirildiği ispatlandığı için bu bahaneyle ona idam cezası verilmesi oldukça garip görünüyor.

Bazı kadınlar Babi, tarikatının kadınlar hakkındaki düşüncelerinden dolayı, bu tarikata katılmak istiyorlardı. Qurrat al-Ayn olarak bilinen Zarrin Taj Babi tarikatına giren en ünlü kadınlardan birisidir. Qurrat al-Ayn güçlü bir şair, yazar ve Bab hareketinin tek kadın liderleridir. Qurrat al-Ayn yolundan giden diğer kadınlar arasında Rostama'da vardı. 1850'de Zanjan Ayaklanmasının yer alan Rostama, ok atmakta ve kılıç kullanmakta da çok yetenekliydi (Nahid, 1981, s. 12).

Kaçar döneminde kadın şairler arasında Qurrat al-Ayn'da önemli yere sahiptir. Birçok şiiri mevcuttur ve bu şiirler daha sonra derlenip kitap olarak yayımlanmıştır(Vaseghi, 2006, s. 2). Bugüne kadar birçok yazar Qurrat al-Ayn şiirlerinin gazetelerde yayımlanması yasak olmasına rağmen çeşitli atıftlarda bulunmuşlardır. Örneğin; Parvin Dergisinin 1381 tarihli sayısında Qurrat al-Ayn ve şiirleri hakkında şöyle bahsediliyor;

... Son olarak, Qurratal-Ayn lakaplı Tahire'nin şiirlerinden vazgeçemedik. şiirleri bizi kendine çekiyor. Huzursuzluğu ve heyecanı bizi şaşırtıyor. şiirlerinden okunan acılar ve yanlış yolda oluşu bizi ve insanları üzüp, umutsuz bırakıyor. Biz sadece hayatının edebi yönünü ele aldık. Müslüman olduğumuzdan dolayı kimseyi hakir görmüyoruz fakat yine de 'Eşhedü en lâilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasülüh' dememiz gerekir (Bayat, 1381, ss. 1-2).

Bazı yazarlar Qurrat al-Ayn'ın artık tarikatı ve dini işleri dışında bir edebi kişiliğinin olduğunu kabul ettiler. Aynı zamanda önemli bir kadın hakları savucusuda olduğunda fark ettiler. Ravandi'nin kitabında şöyle bahsetmiştir:

Kadınların özgürlüğü konusunda cesurca mücadele eden ilk kadın Qurratal-Ayn'dır. Nasir al-Din Şah'ın acımasız ajanları tarafından öldürülmüştür. Daha sonra kadınların mücadelesi bitmemiştir ve yavaşça devam etmiştir (Ravandi, 2003, s. 211).

Bu bağlamda Qurrat al-Ayn'ın söylemlerinden ziyade yaptığı davranışlarla kadınlara her konuda bir rol model olup yol göstermeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Örneğin açık bir ifadeyle kadınların bilimle uğraşması gerektiğini söylememiş olsa da okuduğu kitapları araştırmak üzere babasıyla tartışıp Kerbelâ'ya gitmiştir.

**SONUÇ**

Makalenin başında nasıl genel olarak kadın haklarını tartışmaya başladıysak aynı şekilde bitirmeliyiz. Mary Estill; liberalizm düşüncesine inanan ve önde gelen kadın hakları Savucularından biridir ve kitabında şu sorulara değinmiştir:

Bir ülkede mutlak egemenlik gerekli değil ise o zaman neden ailede gereklidir? Eğer ailede gerekli ise neden ülkede gerekli değildir? Eğer tüm insanlar özgür doğuyorsa neden tüm kadınlar köle olarak doğarlar? neden tümü köleleştiriliyor, belirsizlikle yaşıyor ve kaderini de erkeklerin elinde bulması bekleniyor (Vatan dost, 2006, s. 13).

Bazı kişiler Qurrat al-Ayn'ı sahtekar bir kadın gibi gösterip onu aşağılıyorlar. Eğer onu bir Babi tarikatı üyesi olarak değil de bir kadın olarak görebilsek on dokuzuncu yüzyılda İran'da yalnızca özgürlük ve eşitlik isteyen bir kadın olduğunu da fark edebiliriz. Bu bağlamda Kaçar toplumunu 18. ve 19. yüzyıllarda incelendiğinde, Qurrat al-Ayn'ı anlayabilmek daha kolay olacaktır. Çünkü o İran'daki kadınlar gibi yaşamak istemedi, erkeklerle eşitlik arzusu nedeniyle önceki dinini ve geçmişteki alışkanlıkları geride bırakıp yeni amaçlar için Irak'a gitti. Bu dönemde çoğu kadının tüm görevi çocuk doğurup büyütmeğe Qurrat al-Ayn bu yaşamı tercih etmek yerine özgürlük ve eşitliği seçmiştir. Sürekli Qurrat al-Ayn'ın Babi tarikatına dahil olması hakkında yazılar yazmak ve onu eleştirmek yerine Kaçar dönemindeki kadınların hiçbir hakka sahip olmadığını ve toplumda var olmalarının engellendiğini hesaba katmak gerekir. Kaçar dönemindeki bazı kadınların, onlara eşitlik hakkı veren tarikatlara katılmak istemelerinin nedeni ancak bu bakış açısı ile daha iyi tahlil edilebilir.

Qurrat al-Ayn'ı yaşadığı dönemde kadın hakları mücadelesi veren önemli bir kişilik olarak görmek daha akla yatkın görünmektedir. Çünkü o, kadınların oldukça kısıtlandığı bir dönemde İran'da erkekler ve kadınlar arasında eşitlik çağrısında bulunan, kadınların da eğitime katılmasının gerekli olduğunu savunan ve hicabın zorunlu olmasına karşı çıkan ilk kadın hakları savunucusu olmuştur. O zamanın koşullarına göre birçok insanın Babi gibi tarikat ve örgütlere katılması mantıktan uzak değildir. Kaçar döneminde çoğu erkekler de bu tarikatlara destek vermiş veya Mason gibi örgütlere katılmışlardır. Öyleyse Qurrat al-Ayn'ı tek başına bu suçtan yargılamak tarihsel adaletten uzaktır.

**KAYNAKÇA**

- Afnan, A. (1999). *Chahar resale tarikhi darbare Tahereh* (Tahere hakkında dört tarihsel inceleme). Tahran: Asre Jadid Yeni Yayınevi.
- Bayat, M. (1381). (*Gar be to Oftad Nazaram Chehre be Chehre Mou be Mou*). Parvin Azar, Vol: 10, pp.1-1.
- Bülent, D. (1972). *Kadınların siyasal hakları*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 4 Cilt: 23, 1972.
- Fouwriye, J. (2006). *3 sal dar darbar İran* (İran hükümeti içerisinde üç yıl). Tahran: Alam Yayınevi.
- Hajari, A. (2003). *Feminist jahani va chaleshaye pishrou* (Küresel feminizm ve önümüzdeki zorluklar). Kum: Seminar Çalışmalar Yayınevi.
- Hosseini, N. (2000). *Hız Tahereh* (Hız Tahere). Kanada: Bahai Eğitim Enstitüsü.
- Louwel, J. (1997). *Tahereh* (Tahere), Miou Sabit Çeviri. İmjez International.
- Madam karla Sorna. (1983). *Adamha va aiinha dar İran* (İran'daki insanlar ve inançlar). Tahran: Zerve yayınevi.
- Mary Wollstonecraft. (2010). *A vindication of the rights of woman*, (first published 1792). Paris: Cambridge University Press.
- Mosyo Nicla. (1943) *Mazahebe melale motamaden tarikh Seyyed Ali Mohammad marouf be bab*, (Uluslararası dinler; Bab olarak bilinen Seyyed Ali Muhammed'in Tarihi). Paris.
- Musavi, K. (2012). *Vaghe Badasht ya naghsh Qurrat al-Ayn* (Badasht Olayı ve Qurrat al-Ayn'in rolü), Bahai Araştırma Enstitüsü.
- Nahid, A. (1981). *Zanan İran dar jonbeshe mashroute* (Anayasa Hareketi İranlı Kadınlar). Tebriz: Ehya Yayınevi.
- Nur muhammadi, M. (2015). *Qurrat al-Ayn, zendegi, aghide ya marg* (Qurrat al-Ayn'in görüşümü, hayatı ve ölümü), Tahran: Moasese Gostaresh Farhang va Motaleat.
- Qodousi, A. (1344). *Taghir ahkam dar maslake Babiyat* (Babi'nin ve hükümleri değiştirmesi). Tahran: Portal Jame Olume İnsani Yayınevi, Vol:4, pp.75-86.
- Ravandi, M (2003). *Tarikh ejtemai İran* (İran'ın sosyal tarihi). Tahran: Nigah Yayınevi.
- Vaseghi, S. (2006). *Ashar fatemeh Zarrin-Taj* (Zarrin Taj'ın divan şiirleri). Tahran: Bonyade Ketabhaye Sokhte Iran Yayınevi.
- Vatan dust, G (2006). *Zan İrani dar nashriyat mashroute* (Anayasa yayınlarda kadın konusu incelenmesi). Tahran: Araştırma Enstitüsü Ve İnsanlık Yayınevi.
- Yas.(1390). (*Naghd Tahereh, Badasht va sencafallas*) (Tahereh, Badaşt ve Seneca Falls eleştirisi) <http://bahairesearch.org/article/>, Bahai Araştırma Enstitüsü.